

92 : J. Rutten

IN MEMORIAM Ir. JOHANNES RUTTEN
(24 October 1873—26 April 1946).

Foto Visser van Weeren.

Het ligt voor de hand dat bij mijn afscheid van Jan Rutten in het orgaan der Nederlandsche Chemische Vereeniging¹⁾ mijn gedachten in de eerste plaats teruggaan naar den tijd van het ontstaan onzer Vereeniging. Rutten had in 1896 het diploma van technoloog behaald en dadelijk de betrekking van scheikundige aanvaard bij de Centrale Guanofabrieken aan het Kralingsche Veer. Mijn assistentschap bij Prof. Franchimont te Leiden eindigde op 16 October van dat jaar; weinige dagen later promoveerde ik aan de Universiteit van Amsterdam en kwam ik in functie aan het laboratorium van Dr. B. van Dijken te Rotterdam.

Rutten's broer Gerard, die te Leiden chemie studeerde, bracht Jan en mij met elkaar in kennis: het begin van een bijna 50-jarige ongestoorde vriendschap.

Op onze talrijke avondwandelingen te Rotterdam werd menig plan gesmeed. Daartoe behoorde de stichting van een vereeniging van chemici van verschillende richtingen. De vraag rees echter, of Nederland en Nederlandsch Oost- en West-Indië een voldoende aantal chemici telde, om de oprichting eener vereeniging te wettigen. Met het oog hierop stelden wij ons in verbinding met de heeren H. C. Prinsen Geerligis

(later Dr. hon. causa), directeur van het Proefstation van suikerriet in West-Java te Kagok-Tegal, B. A. van Ketel (later Dr.), apotheker, bacterioloog en scheikundige te Amsterdam en Dr. L. Th. Reicher, scheikundige-botanicus bij den Gemeentelijken Gezondheidsdienst en chef van het scheikundig laboratorium daarvan te Amsterdam. Gezamenlijk besloten wij tot de uitgave van een Scheikundig Jaarboekje²⁾, waarin behalve een adreslijst van Nederlandsche chemici ook de meest gewenschte tabellen en mededeelingen voor chemici van belang, zouden voorkomen.

Rutten vertrok reeds begin Augustus 1898 naar Amsterdam, waar hij met ingang van den 10den van die maand benoemd was tot scheikundige der Gemeentelijke Gasfabrieken³⁾. Maar de inhoud van het Jaarboekje was toen al vastgesteld en de correctie der drukproeven reeds een eind gevorderd. Zoo kon de eerste editie (1899) tegen het einde van 1898 verschijnen. Behalve een kalender en 52 bladzijden met tabellen bevatte het 90 blz. met mededeelingen, o.a. analyses en berekeningen in rietsuikerfabrieken, voorschriften en methoden op bacteriologisch gebied; het onderzoek van voedingswater voor stoomketels en het verhinderen van de vorming van ketelsteen, recepten op fotografisch gebied, verwerking van residu's, galvanische bewerkingen, titreervloeistoffen en indicatoren, analytisch-chemische methoden, eerste hulp bij ongelukken, bijzonderheden over openbare bibliotheken en een lijst van chemische fabrieken. Dat de adreslijst der chemici ongeveer 650 namen telde, stemde tot tevredenheid.

Het boekje had succes. Deel 2 verscheen in 1901, deel 3 in 1902. Laatstgenoemde jaargang was medegeredigeerd door Dr. A. J. van de Velde te Gent en droeg daarom den titel „Scheikundig Jaarboekje voor Nederland, België en Nederl.-Indië”. Toen deel 4 (1903) verscheen, was de heer D. B. Centen reeds uitgever. Deze kon deel 5 (1904—1905) voorzien van het opschrift „tevens Jaarboekje der Nederlandsche Chemische Vereeniging”. Ook de titel was toen gewijzigd. Hij luidde voortaan „Chemisch Jaarboekje”.

Dank zij de medewerking van verscheidene zijden ontvangen, werd de inhoud, vooral wat de „mededeelingen van verschillenden aard” aangaat, geregeld gewijzigd. Het aantal der tabellen was in deel 5 gestegen tot 88.

Was reeds in deel 2 een zeer bescheiden begin gemaakt met het samenstellen eener *Tijdschriftenlijst*, nl. 9 blz., in deel 5 was haar omvang gestegen tot 32 blz. In dit deel werd voor het eerst ook een *Boekenlijst* opgenomen: 27 blz. Dit waren de eerste schreden op den langen weg, die voerde tot de lijsten, afzonderlijk uitgegeven als III A en III B van het Chemisch Jaarboekje. Zij bezitten in 18den druk, bewerkt door Ir. A. Slingerhoeft Ramondt en in 1937, resp. 1939, verschenen, een omvang van 240 en 522 blz. Het moet Rutten veel genoegen hebben gedaan ons gemeenschappelijk geesteskind tot een zoodanigen bloei te zien geraken. Maar veel meer voldoening gaf hem de

²⁾ Over het tot stand komen daarvan schreven o.a. J. Rutten en L. Th. Reicher in het Chem. Weekblad 18, resp. op p. 604 en 594 (1921), verder laatstgenoemde in Chem. Weekblad 25, 344 (1928), waar ook de portretten van Prinsen Geerligis, van Ketel († 1928; zie *ibid.* 25, 588) en A. J. J. van de Velde (zie hieronder) zijn afgedrukt.

³⁾ Het Gas van 1 Sept. 1923.

¹⁾ Ik schreef over hem in deel 20, 510 (1923) en deel 36, 781 (1939).

verwezenlijking van ons tweede plan: de oprichting eener Chemische Vereeniging.

Verscheidene bijzonderheden uit de voorgeschiedenis der oprichting zijn door Reicher in het Chemisch Weekblad vermeld bij het 25-jarig bestaan onzer vereeniging⁴). Ik kan dus daarheen verwijzen.

Liever wil ik terugdenken aan de twee gedenkwaardige vergaderingen die op 15 April 1903 te 's-Gravenhage werden gehouden.

De bijeenkomst was voorbereid door de publicatie van een door Reicher, Rutten en schr. dezes nader uitgewerkt plan⁵). Wij verzonden overdrukjes er van aan de Nederlandsche chemici wier adressen ons bekend waren. Over het aantal adhaesiebetuigingen konden wij tevreden zijn. Op de vergaderingen nam Rutten het houden der notulen op zich, terwijl aan mij het voorzitterschap werd opgedragen.

Het was een gezellige bijeenkomst. Een groot deel der aanwezigen steunde ons plan; anderen oefenden critiek uit. Maar de Vereeniging kwam tot stand en het eerste Bestuur werd gevormd door H. Baucke, T., Prof. Dr. Ernst Cohen, Mej. Alide Grutterink, Ap., J. J. Hofman, Ap., Dr. W. P. Jorissen, Dr. L. Th. Reicher, J. Rutten, T., Prof. Dr. F. A. H. Schreinemakers en A. Vosmaer. Ernst Cohen werd voorzitter, Rutten secretaris, Mej. Grutterink penningmeesteresse en schr. dezes onder-voorzitter.

Raadpleegt men de opgaven van de dadelijk en in den loop van 1903 toegetreden leden⁶), dan ziet men dat menige chemicus dien wij als lid verwachtten of wenschten, ontbrak. Van onze hoogleraren traden, behalve de twee reeds genoemden, in dat jaar toe: J. M. van Bemmelen, H. Wefers Bettink, J. F. Eijkman en P. van Romburgh. Prof. Aronstein, die ter vergadering voorstelde liever gezamenlijk toe te treden tot den Verein Deutscher Chemiker, zien wij in December 1904 een voordracht houden in de algemeene vergadering en in 1905 optreden als voorzitter.

Prof. Hoogewerff, die sedert 1905 bijna alle vergaderingen en excursies onzer Vereeniging bijwoonde⁷), in 1911 en 1912 voorzitter was en op 12 Juli 1913 tot eereid werd benoemd, legde bij die gelegenheid de volgende bekentenis af⁸): „Hetgeen hij (Hoogewerff) zelf deed als voorzitter der Ned. Chem. Ver., op dit punt was zijn geweten vroeger niet gerust. Hij had aan haar een schuld af te betalen. In de eerste jaren van het bestaan der Vereeniging toch heeft hij zich aan haar werkzaamheden vrijwel geheel onttrokken. Ten eerste ten gevolge van zijn zware taak te Delft, ten andere, omdat hij zoo specifiek Delftsch gezind was, dat hij meende zich speciaal aan de belangen van zijn leerlingen te moeten wijden en eenige moeilijkheden voorzag van de samenbrenging van de aan de Universiteiten gevormde chemici en de technologen. In deze opvatting heeft hij gedwaald, want het tot stand komen der Vereeniging heeft juist geleid tot een gewenschten band.” Deze uitlating zal, in het bijzonder voor Rutten, een groote voldoening zijn geweest. Maar ook vele anderen, op wier lidmaatschap

wij bij de oprichting gerekend hadden, heeft hij zien toetreden en bij de viering van het 25-jarig bestaan der Vereeniging, toen hem een welverdiend eereidmaatschap werd verleend⁹), kon hij constateeren dat geen der oorspronkelijk en later gewenschten ontbrak.

Tot mijn herinneringen aan Rutten behooren ook onze gemeenschappelijke onderzoekingen. Zij hadden in hoofdzaak betrekking op het winnen van cyaanverbindingen uit steenkoolgas langs den natten weg¹⁰). Rutten was in 1900 als scheikundige verbonden aan de gasfabrieken te 's Gravenhage, schr. dezes werd in dat jaar leeraar in de scheikunde en analytische meetkunde aan het Kon. Instituut voor de Marine in Den Helder. De groote afstand leverde echter geen bezwaren op voor onze samenwerking, die voortgezet werd, nadat ik in 1908 te Leiden was benoemd, met een onderzoek over naftalinepikraat en de quantitative bepaling van naftaline¹¹).

Maar het zeer belangrijke werk dat Rutten voor de gasfabriek en de winning van bijproducten heeft verricht heb ik niet van nabij kunnen volgen. Men leze echter over Rutten's verdiensten op dit gebied het uitvoerige artikel dat Prof. Ir. F. K. Th. van Ieterson heeft gepubliceerd¹²), toen „aan Jan Rutten, scheikundig ingenieur, voor uitnemend werk op chemisch-technisch gebied” de gouden Hoogewerffpenning¹³) werd verleend.

Ik citeer er slechts het volgende uit: „Reeds van den aanvang af werd aan den Loosduinschen weg door Ir. Bakhuis (zijn directeur) aangenomen, dat Rutten, wat de winning van bijproducten betrof, zelfgebaande wegen volgde.” „Laboratoriumwerk, proeven met toestellen in de werkplaats vervaardigd, dan toepassing in het groot, is de weg die door lang niet alle scheikundige ingenieurs met zooveel succes, als Rutten had, ten einde wordt gebracht. Toen in 1904 Rutten's kennis van de gaszuivering en de cyaanwinning langs den natten weg tot vollen rijpdom was gekomen, kon hij die aan de nieuwe gasfabriek aan den Trekvliet aanwenden om een fabriek van bijproducten, speciaal voor de bereiding van geelbloedloogzout tot stand te brengen, die destijds zeer bewonderd werd.” „Rutten heeft de nieuwe gasfabriek aan den Trekvliet vrijwel van den aanvang bestuurd en de uitbreidingen geleid. Door hem schijnt het bewijs geleverd, dat de beste vooropleiding om de techniek van het gasvak te beheerschen die is, welke door 'en technoloog genoten wordt.” En ten slotte nog:

„Uit de laatste jaren, is mede door zijn voordracht in de Afdeling voor Werktuig- en Scheepsbouwkunde (van het Kon. Inst. v. Ingenieurs) bekend, hoe Rutten op het gebied der warmte-economie op zijn

⁹) Er zij hier er aan herinnerd dat Rutten reeds een jaar na zijn aftreden als eerste secretaris weder tot bestuurslid werd gekozen (1 Jan. 1906), dat hij ondervoorzitter was van 1 Jan. 1907 tot 1 Jan. 1909, weder secretaris van 1 Jan. 1911 tot 1 Oct. 1912 en ten slotte weder ondervoorzitter van 1 Jan. 1921 tot 1 Jan. 1923.

¹⁰) Tijdschr. v. toegep. scheik. en hyg. 6, 107, 151, 168 (1902—03); J. Gasbel, 1903. Zie voor Rutten's andere onderzoekingen tot 1923: Chem. Weekblad 20, 512 (1923).

¹¹) Chem. Weekblad 6, 261 (1909), J. Soc. Chem. Ind. Nov. 30, 1909; J. Gasbel, 19. März 1910.

¹²) De Ingenieur 40, 1013 (1925); zie ook Chem. Weekblad 36, 782 (1939).

¹³) Zie de afbeelding in Chem. Weekblad 24, 435 (1927).

¹⁴) Chem. Weekblad 36, 781 (1939).

⁴) Chem. Weekblad 25, 344 (1928), waarbij veel ontleend werd aan het Tijdschr. v. toegep. scheik. en hyg., deelen 5 en 6.

⁵) Tijdschr. v. toegep. scheik. en hyg. 6, 65 (1902).

⁶) Ibid. 6, 351 en 379; Chem. Weekblad 1 (1903—04).

⁷) J. Böeseken, Chem. Weekblad 10, 649 (1913).

⁸) Ibid. 10, 655 (1913).

fabriek pionierswerk met volkomen succes heeft verricht."

De waardeering die de burgemeester van 's Gravenhage tot uiting bracht op 30 November 1939 bij Rutten's aftreden als directeur van het gemeentelijk gasbedrijf, na de gemeente 39 jaren te hebben gediend¹⁴), was een welverdiende afsluiting van zijn eervolle loopbaan.

W. P. JORISSEN.
